

(НИН, 29.10.2009)

На питање проф. др Роберта Ходела која му је књига, када се осврне уназад, најблискија, академик Драгослав Михајловић је одговорио:

- Ја сам о томе већ више пута говорио, можда чак и вама. Од мојих књига још увек највише волим Петријин венац. Јер то је књига која је мени блиска, и која ми својим изразом просто пева. И ових година каткад пожелим да је узмем у руке и да је погледам и увек у њој изнова уживам. То вам можда звучи нарцисоидно, али ето, ја волим ту своју књигу.

Рецимо, моја најпознатија књига, која се налази и у школском програму, јесте кратки роман Кад су цветале тикве. Али ја сам од њега читаве деценије некако помало страховао. И никад, на књижевним вечерима, нисам желео из њега да читам. Јер сам се плашио да ту може да искрсне нешто са чиме се више не слажем, што у књижевном смислу није по мом данашњем схватању. Сем тога, та књижица је у смислу композиције веома напрегнута и јако много зависи од детаља, а ти детаљи су на први поглед потпуно бенигни, као да им ништа у ближој и даљој околини није важно, наизглед безбрижни у свом испољавању и прости као пасуљ. И тек касније се види да те појединости у ствари непрекидно раде једна за другу и стално се узајамно подржавају. Сада су ми опет изашла нека издања те књижице, рецимо, двадесет шесто издање на српском језику и петнаести превод на стране језике, и поводом тога сам је опет читао и још једанпут сам закључио да се добро држи, што се на први поглед, кад уроните у детаље, не мора видети. Морате бити зачуђени кад између више равноправне деце које имате једно вам тако одскочи да постане генерал. И ви, који сте у војсци највише успели да постанете војник у војној пекари, у којој ћете тек моћи да једете топао хлеб колико хоћете, не можете да схватите чудо које се зове генерал.

У једном интервјуу Борисав Станковић је на питање да ли осећа радост стварања одговорио оваквим речима: «Не, ја не волим да радим. И тешко је то; то је као кад човек узме да копа...» Како сте ви писали раније и како пишете сада? Да ли се то менало у току вашег стваралаштва?

- Није се мењало утолико што ми је било тешко некада, а тешко и сада. Данас ми је то поготову тешко, јер се приближавам оном тренутку кад ћу нестати с овог света. А пре тог нестанка код сваког писца настаје једно време кад у ствари не ради ништа. То сам већ више пута видео. Писац који више не ради у ствари се припрема за физичку смрт. Можда је, дакле, то сада настало и код мене. Ја сада не радим готово ништа што је у вези са функциоалном књижевношћу и оно што пишем о језику можда представља сурогат за мој некадашњи рад. Мој прави рад је, наравно, чисто фикционална, уметничка, прозна књижевност. А тога у овом тренутку код мене има мало. Нешто покушавам, али ми не полази за руком.

Чини ми се да сте ви као писац у првој фази – изразито, скоро искључиво – оријентисани према појединцу, према индивидууму, и да неко колективно опредељење ваших јунака вас скоро да не занима. Међутим, у последњој вашој књизи Мајсторско писмо (Београд 2007) могу да нађем изразе као “наша несавршена душа”, или: “У не баш способном српском народу каткад се деси да се појави неки... Јован Скерлић”. Или говорите о динарском типу или Србину као таквом. Да ли то постоји? Ја ту видим доста велику разлику између оног што сте некад писали и што пишете сада. Да ли то треба схватити као полемику у одређеном историјском контексту или је, пак, реч о дубоком убеђењу да постоји нешто као “динарски тип” или “Србин”?

- То је сасвим другачији тип писања. То је тип рационалног писања, рационалног размишљања о свету који нас окружује. Ону реченицу коју сте цитирали изговорио сам у посмртном говору једном пријатељу. У рационалном размишљању такви појмови постоје. У мојој литератури не знам да ли их има, ја бих рекао да их у ономе што се зове уметничко писање заиста нема. А ова књига и није приповедна и не треба је мерити као уметничку прозу, у њој нема ниједне приповетке.

Ми, хоћу да кажем, у ствари трпимо терор неких горштака проглашених за такозвану динарску расу, који су напустили своје козе и овце у планини и незвани дошли у један питом и доста њањав свет да му кажу да су најбољи и да имају право да му седе на глави. У томе су им помагали режими прве, друге и треће Југославије, а у доброј мери на руку им иде и данашњи режим у Србији, поготову преко двеју водећих демократских странака. Читава идеја о Југославији – а слично се, нажалост, мисли и у садашњој Србији, која је, и поред свих страшних пораза и трагедија у XX веку, тупоумно остала југословенска – била је заснована на бесмисленој етнолошкој теорији Јована Цвијића да најбољи део српског народа не живи у Србији него изван ње, нарочито преко Дрине, и да Срби из Србије имају историјску дужност да изгину да би тај најбољи део сопственог народа привели једној немогућој држави. Та немогућа држава је већ трећи пут у диму и крви нестала, а малоумне југословенске идеје и стечене предности динарске расе у

Србији су остале. И ја, припадајући овом смољавом и слинавом свету Србије, повремено пожелим да људима са планине, којих због њихове физичке заводљивости и преварног шарма имам у приличној количини и у фамилији, поручим да нам се скину са врата и да се носе дођавола натраг својим заборављеним гладним козама.

У књизи Мајсторско писмо у тексту «Како да повратим самопоштовање» читам: „На крају пописника (у мом досјеу) стоји да пажњу тајне полиције уживам из три разлога: прво, као присталица Резолуције Информбироа, односно голооточанин, друго, као српски националиста, и треће, као сарадник француске обавештајне службе“ (стр. 55). Први и трећи разлог се у вашој књизи коментарише, други се само помиње. Да ли бисте сад могли то да прокоментаришете? Јер оптуживали су вас као «српског националисту». О чему је ту реч?

- Реч је само о томе што сам већ дуго говорио да је Југославија склона паду и да ће пасти, те да Срби морају што пре да почну да воде рачуна о свом животу изван Југославије. И само то је у питању, нема ничега више. Титоизму су овакве идеје какве су моје јако сметале, јер се кобајаги залагао за Југославију, али за сваку невољу у њој редовно је кривио Србијанце, то јест Србе из Србије. Грубо казано, Јосип Броз је Југославију желео да види као земљу без Срба из Србије и кад год је могао да их лиши неког права, он је то спроводио, ређе преко Хрвата и Словенаца, а чешће преко других Срба, пре свега преко Црногораца.

Могао бих рећи да Јосип Броз и ја нисмо гинули од узајамних симпатија, иако су нам домети били различити, јер је он мене могао убити, а ја њега нисам. Он је 25. октобра 1969. у једном говору у Зрењанину мене напао због драме Кад су цветале тикве, коју, наравно, није ни читао ни гледао у Југословенском драмском позоришту, и она је истог дана пред шесту репризу скинута с репертоара. Настала је паклена дрека против такозваног црног таласа у књижевности и култури, и против голооточана, наравно, и то се пре свега односило на српску културу, која је, све у свему, ипак била најразвијенија. А онда је шеф српског Савеза комуниста Марко Никезић, који је важио за либералног политичара, да би се увукао Брозу у оно што у овом разговору не бисмо спомињали, томе досолио рекавши, опет у неком јавном говору, да овакве ствари као што је моја драма представљају класну и националну издају. И то је затим, класна и национална издаја, постало формула којом су ми у наставку више година драли кожу и која се у оним двема тачкама нашла и у мом досјеу као лажни разлог за полицијско праћење.

У мојој књизи Црвено и плаво (Београд, НИН, 2001), која је по концепцији слична Мајсторском писму, о претпоставкама да ће Југославија пропасти и да Срби морају да се

окрену к себи, говорио сам у више наврата. Посебно вам скрећем пажњу на изјаву у «Борби» дату поводом избијања сукоба у Словенији и Хрватској 1990. и на мој обимнији чланак у НИН-у поводом Милошевићевог проглашења треће Југославије 1992. године. Њихови наслови доста су речити: „Југославија је пропала“ (120. стр.) и „Трећи живот опасне опсене“ (156. стр.).

У марту 1990. у Београду су избиле велике демонстрације против Милошевићевог режима, најпре једна на Тргу Републике деветог, у организацији Српског покрета обнове, у којој нисам учествовао, па затим, у наставку ове, друга, студентска, на Теразијама испред хотела «Москве». У ноћи између 12. и 13. марта моји пријатељи Владета Јанковић, Гојко Ћого и ја, сва тројица са женама, седели смо на спрату ресторана „Москве“ и кроз велики прозор гледали и слушали говорнике, који су се пред масом од 50 хиљада људи непрекидно смењивали. Једног тренутка из масе су повикали: „Где су академици!“ Моји пријатељи су то схватили као да позивају мене и такорећи ме изгурали на говорницу. И ја сам, око 1 сат после поноћи 13. марта, отприлике изговорио да присуствујемо распаду Југославије и да млади људи, ако неко усхтедне да их пошаље у Хрватску или некуд другде да је бране и оживљавају, треба да знају да то није њихов посао. Југославија је пропала и нема јој повратка. И ми треба да се окренемо, рекао сам, Србији, која је наша права отаџбина, а не да проливамо крв, своју и туђу, за нешто што је већ нестало. Чуо сам да је партијски лист «Борба» кроз два-три дана, између осталих говорника, поменула и овај мој наступ – чланак, додуше, нисам видео – и да је рекла да ми је публика због тих речи звиждала. У оној треми ја звиждуке нисам чуо, али атмосфера је, толико јесам приметио, била доста хладна.

Ето, то је оно што су они, бар кад сам ја у питању, називали национализмом, и то оним малигним, шовинистичким, који обухвата и наношење зла другима само зато што нису твоје народности. Чим ти проговориш о томе да у овоме свету постоји и Србија и да њено постојање захтева да јој се посвећује пажња, гракне се, и у такозваној другој Србији и на Западу, који се, на обема странама, у нашим пословима доста заснивају на неотитоизму, да је то опасан српски национализам. А већ ако проговориш и о Голом отоку, као да његове још живе ретке жртве нису старци од осамдесет и деведесет година, улећеш у америчку варијанту опсесивне и параноидне русофобије, која би те просто истуцала у авану као лек за своју политичку мигрену.

А где бисте ви видели решење за Косово и Републику Српску?

- То је једно политичко питање, за које нисам надлежан. Ја просто не желим о томе да говорим, зато што се за политичка питања интересујем само као обичан читалац новина.

А то, претпостављам, није довољно за озбиљан разговор. Наравно, ја сам за то да и Косово и Република Српска буду уз Србију, али како би то било могуће, заиста не знам. Мада кад су у питању Херцеговци из Републике Српске, помало се бринем што недовољно разумеју кад Србијанци критички говоре о Вуковој језичкој реформи и о Цвијићевим етнолошким теоријама, које су нама, уз оне познате значајне научне добити, донеле и немале невоље. Не мислим да је у погледу који ме занима у Републици Српској баш исто као у Црној Гори, где постоји и Дукљанска академија. Али има и неких сличности, неке смешне бахатости и надмености, које у људима препречују позитивну критичност, и то мене помало забрињава.

Рекли сте да сте у политици обичан грађанин који чита новине. Да ли се то односи и на политичка питања као таква? Није ли писац, који је јавна личност, позван да у јавности говори и о политици? Какву имате представу о писцу као јавној личности и о његовој улози у политичкој јавности?

- Ја не видим доброг писца као човека који је успешан у политичкој јавности. Мислим да он ту не уме најбоље да се сналази. Оно што сам изјављивао да се гадим политике остаје за мене у важности и дан-дањи. Јер кад понекад изрекнем мишљење и о неком политичком питању, као ово сад о Косову и Републици Српској, оно ми је најчешће изнуђено. Мени је разговор с вама интересантан зато што видим да познајете оно о чему желите да разговарамо, а то је моје писање, и умете о њему да размишљате, без обзира на могућу различитост у мишљењима. А људи који ме најчешће спопадају за новинске разговоре углавном врло мало знају шта сам радио и онда им не преостаје ништа друго него да ме питају о политици. Једном ми се десило да ме је млада радио-новинарка, док смо чекали укључивање у културну емисију, упитала: «Молим вас, кажите ми, шта сте ви оно, беше, написали?» И онда она нема са мном о чему другом да разговара него о неважним и пролазним политичким догађајима, које ја можда и не познајем.

Ви сте често и опширно говорили о језику и о дијалектима. Ваш однос према савременом књижевнојезичком стандарду донекле подсећа на однос Станковића према београдском стилу почетком XX века. А њега су, признајући му „самоникао таленат“ и „источно осећање“ у књижевности, у исто време критиковали због нестандардног, „неграматичког језика“, „рђавог реда речи“ и „слабе композиције“. Сада се Бора Станковић гледа као један од највећих српских писаца. О чему је ту, заправо, реч? Да ли пре свега о јужној Србији, односно о „колонијалној Србији“ у језичком погледу, како пишете у Мајсторском писму, где цитирате и изреку «Што јужније, то тужније»? Или је опћенито у питању однос центра према периферији?

- Могуће је да је реч о периферији. Али јужна Србија се налази у средњој Србији, а стицајем околности већи део Србије се лингвистички нашао на периферији и српскохрватског и српског језика. И сада, кад се некадашња средишњица српскохрватског језика, Херцеговина, Босна и Црна Гора, предвођена већ осамостаљеном Хрватском, обрела у новим и посебним државама, које се залажу за издвојене и посебне језике, питам се где се налази Србија. Наша наука о језику, која нема много смисла за визије будућности, залаже се да Србија остане ту где се наша, бранећи оно што пропада, за чију одбрану нема никаквог интереса, и са будућношћу да постане језичка колонија земљица које су без снаге за предводничку улогу. То, бојим се, нама не обећава богзна шта, да не кажем да нам и веома опасно прети, можда чак до нестанка с лица Земље. Јер у Африци и Азији има много народа без кодификованог језика, па некако опстају. Али неки, може бити, и нестају. Ја такву судбину мојој земљи не бих препоручио. Зато сматрам да српска наука о језику треба да престане да се бави оном претпостављеном бившом средишњицом српскохрватског језика и да се, за своје добро, без инаћења с околином, окрене к себи. И да своје лингвистичке одлуке доноси на основи сопственог језика, ма какав он био и ма шта се у садашњој науци о њему мислило.

Шта то, конкретно, значи? Да ли бисте ви у будућу кодификацију српског језика укључили само акценат и лексик у јужне Србије? Или би се ту нашле и оне морфолошке и синтаксичке структуре које се сада разликују од стандарда и већ полако прелазе у суседне језике?

- С опрштењем, ја сам језички мислилац, а нисам ни језички стручњак ни научник. Стога се никако не бих усудио да стручњацима и научницима дајем инструкције шта конкретно треба да раде. Ја само сматрам да се српска лингвистика, која се, под окриљем Београдског универзитета и Српске академије наука, највећим делом развија у Београду, мора да се пре свега бави неговањем језика Србије, а не кобајаги некаквом целином српског или српскохрватског језика, залазећи притом у туђе државне атаре. На тај преварни начин у Србију се уводи, да кажем, црногорски смисао језика, а ово што постоји код нас заборавља и чак ниподаштава. Овакав захтев је утолико логичнији што су нове државе за своје одвојене језике основале и одговарајуће научне установе. Дакле, не може се Србија и даље бринути о Црној Гори, или о Босни и Херцеговини, а поготову о Хрватској, него мора, пре свега и изнад свега, обављати послове у сопственој кући, па тек онда, ако је у могућности, помагати другима (ако они то желе!).

А ја никад нисам ни рекао да су то различити језици, него један те исти, који је, међутим, највероватније, у распаду. Нове државе користе своје право да о језичком питању одлучују онако како њима одговара и нико са стране не сме да им се меша. Оно што се својевремено десило на Скандинавском полуострву, када се један скандинавски језик

распао на три, на шведски, дански и норвешки, по свој прилици десиће се и код нас. И ми на то морамо добро да реагујемо. Пред неминовношћу догађаја које не можемо предвидети, морамо да будемо спремни и за најгоре, а не да се заносимо блесавом оптимистичком надом да се, ваљда, ништа лоше неће десити. Десиће се; као што се већ десило. Политиком великих сила наша земља данас није угрожена само на Косову него, с неким сличним сценаријем, можда и у Војводини и у Санџаку. И ако се нешто од тога догоди, а ми не будемо спремни, шта ће Србија, са својим дијалектима на југу, истоку и у средњем делу земље, небригом удаљенима од стандардног језика, моћи да уради? Моћи ће само да подвијена репа потпише да је постала духовна колонија Црне Горе.

Научници у Српској академији наука, упркос тешким и трагичним догађајима које смо доживели, тврде да је све у нашем језику једном за свагда решено. Није решено. Није било добро решено ни како је Вук пре сто педесет година решио, јер је од наших дијалекатских подручја само донекле познавао исток наше земље (и није га у лингвистичким истраживањима уважавао), а средњи и јужни део уопште није. А сада је још горе.

Још ми није довољно јасно да ли ви захтевате да се стандардни језик «рашири» у дијалектолошком погледу (пре свега према југу). Или предлагете прекодификацију српског језика као језичког система?

- Ја мислим да се ни за шта у овоме свету никада не може рећи да је завршено, јер је све у њему у непрекидном комешању и мењању. И у том смислу мора да се мења и гледање на књижевни језик. А шта би код нас требало баш конкретно мењати, не уем да кажем. Можда би чак, као што сте малочас напоменули, сасвим довољне биле и неке скромне акцентолошке и лексиколошке допуне. Али и о томе би одлуке доносили стручњаци и научници, који ће то добро радити само ако, као што сам рекао у реферату на Међународном скупу слависта у септембру 2007. у Београду (који је вама познат), постојећем језику Србије прићу присније. Ако те присности нема, као што је сада нема, него се на језик Србије гледа са мрштењем и прикривеним гађењем, неће ни за нас ни за њих бити добро. Јер ни такозвани српски лингвисти неће у таквим околностима у Србији уживати симпатије и поштовање, што би као други људи желели, и можда ће чак доживети врло непријатна изненађења.